

KIRJA-ARVIO

Niiniluoto, Ilkka, Risto Vilkko & Jaakko Kuorikoski (toim.): Talous ja filosofia.

Visa Heinonen

Meneillään oleva globaali finanssikriisi on koetellut kansantalouksia ja kansalaisia eri puolilla maapalloa. Yhdysvaltain asuntomarkkinoilla tapahtunutta rahoituslaitosten yletöntä riskinottoa, johdannaiskauppoja ja pankkivalvonnan laiminlyöntejä seurasi romahdus vuonna 2008. Siitä sai alkunsa talouskriisi, joka ajoi pankkisektorin romahduksen partaalle, kokonaisia kansantalouksia valtaviin velkaongelmiin ja ihmisiä pitkäaikaistyöttömyyteen tai menettämään kotinsa ja kaiken omaisuutensa. Finanssikriisin taloudelliset ja sosiaaliset kustannukset ovat olleet pelottavan suuret. Yleinen markkinoiden avaaminen, globalisaatio ja lopulta finanssikriisi seurauksineen ovat osasyitä talouspuheeseen kohdistuvan mielenkiinnon lisääntymiseen. Talous koskettaa meitä kaikkia joka päivä. Ilkka Niiniluodon, Risto Vilkon ja Jaakko Kuorikosken toimittama *Talous ja filosofia* -artikkelikokoelma tarjoaa monipuolisia ja mielenkiintoisia näkökulmia taloudesta filosofisen huomion kohteena.

Millainen on taloustieteen todellisuus? Mikä merkitys tunteilla on taloudessa? Onko voitontavoittelu moraalisesti oikeutettua? Tämän tyyppisiä kysymyksiä pohditaan vuoden 2012 tammikuussa järjestetyn Suomen Filosofisen Yhdistyksen Talous-kollokvion esitelmien pohjalta kirjoitetuissa teoksen artikkeleissa. Teoksen toimittajat ja kirjoittajat ovat pääasiassa filosofi. Akatemiaprofessori Uskali Mäen johtamassa yhteiskuntatieteiden filosofian huippuyksikössä Helsingin yliopistossa tosin on asiantuntemusta juuri taloustieteen ja filosofian kytkennöistä selvästi yllin kyllin. Tutkijayhteisöön kuuluu kolmisenkymmentä tutkijaa sekä joukko vierailevia tutkijoita ja yhteistyökumppaneita eri puolilta maailmaa. Hallinnollisilta kiireiltään Helsingin yliopiston rehtorina ja kanslerina työskennellyt Ilkka Niiniluoto on ehtinyt toimittamaan kokoelmaa ja kirjoittamaan siihen. Valtaosin filosofeista koostuva kirjoittajakunta on onnistunut tuottamaan erinomaisen mielenkiintoisen aidosti monitieteisen ja pohtivan kokoomateoksen.

Teoksen alkupuoliskon artikkelit tarjoavat näkökulmia taloustieteeseen, joissa pohditaan taloustieteen todellisuuskäsityksen ja talouspolitiikan kyt-kentöjä (Jaakko Kiander), eritellään sosiologian ja taloustieteen käsitystä taloudesta (Jukka Gronow), tarkastellaan yleisen tasapainon teorian keskei-syyttä ja kiistanalaisuutta taloustieteessä (Jaakko Kuorikoski ja Aki Lehti-nen) ja tutkitaan tunteiden roolia taloudessa (Jussi Kotkavirta) sekä mate-maattisen taloustieteen kehitystä (Risto Vilkkö). Talouden pohdiskelu on ai-na kytkeytynyt laajoihin ihmisen hyvinvointia ja yhteiskunnallista oikeu-denmukaisuutta koskeviin näkemyksiin. Teoksen toisessa osassa pureudu-taan juuri hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Sen aloittaa Uskali Mäen tarkastelu yhteiskunnallisten ilmiöiden jäsentämisestä markki-noina jota seuraa Eerik Lagerspetzin tutkielma Marxin ja von Hayekin mark-kinakapitalismia koskevasta näkemyksistä. Jatkoksi tarkastellaan voiton maksimoinnin moraalista oikeutusta (Kristiina Rolin), yritysvaluun yhteis-kuntafilosofiaa (Jukka Mäkinen ja Arno Kourula) sekä kaupallistuvan tieteen harjoittamisen normeja (Tarja Knuuttila). Teoksen päättää Ilkka Niiniluodon kirjoittama epilogi *Saako rahalla onnea?*

Filosofien ja muutaman yhteiskuntatieteilijän tarjoama kattaus on herkulli-nen ja monitieteinen. Filosofian suhde talouteen on ollut pitkään läheinen. Jo teoksen johdannossa käydään läpi talouden ja filosofian kyt-kentöjä Aris-toteleesta Adam Smithiin (1723-1790) ja Karl Marxiin (1818-1883). Joh-dannossa muistutetaan myös taloustieteilijä John Maynard Keynesin (1883-1946) merkittävästä panoksesta todennäköisyysteoriaan, matemaat-ikko John von Neumannin (1903-1957) luomasta peliteoriasta ja sen kes-keisestä roolista taloustieteen metodologiassa nykyään sekä taloustieteen nobelistin Amartya Senin (synt. 1933) keskeisestä asemasta nykyajan oi-keudenmukaisuusteoriassa. Jaakko Kianderin artikkelissa käsitellään talous-politiikan paradigmoja ja niiden muutosta nykyisen globaalin finanssikriisin taustaa vasten oppineesti. Kiander päätyy suosittelemaan taloustieteilijöille nöyryyttä empiiristen havaintojen ja anomalioiden suhteen. Hän toteaa myös, että käyttäytymistieteet kuten psykologia ja sosiaalipsykologia saat-tavat kuvata ja selittää inhimillistä käyttäytymistä rationaalisen valinnan ja odotetun hyödyn maksimoinnin teorioita paremmin. Hänen mukaansa ana-lyysissä pitäisi arvioida entistä kriittisemmin selitysten empiiristä kuin teo-reettista toimivuutta taloutta kuvaavia teorioita kuitenkin täysin hylkää-mättä. Kianderin ehdottaman pragmaattisen tieteellisen realismin voisi toi-voa lisääntyvän taloustieteilijöiden keskuudessa. Ylenkatse muita yhteiskun-tatieteilijöitä ja heidän tutkimuksiaan kohtaan on monesti ollut taloustieteil-ijöiden perisynti.

Jukka Gronow vertailee mielenkiintoisessa artikkelissaan ansiokkaasti sosio-logian ja taloustieteen käsityksiä taloudesta. Lähtökohtana ovat klassikot kuten Émile Durkheim (1858-1917), Georg Simmel (1858-1918) ja Max Weber (1864-1920) sosiologiassa ja marginalistit William S. Jevons (1835-1882), Carl Menger (1840-1921) ja Walras (1834-1910) sekä Alfred Marshall (1842-1924) taloustieteessä. Thorstein Veblen (1857-1929) sijoit-tuu mielenkiintoisesti näiden kahden yhteiskuntatieteen välimaastoon. Hän-tä pidetään sekä sosiologian klassikkona että kansantaloustieteen institutio-naalisen koulukunnan perustajana. Max Weber näki sosiologian taloustie-teen haastajana ja täydentäjänä. Hänen perintönsä pohjalta sosiologit Tal-cott Parsons (1902-1979) ja Neil Smelser (synt. 1930) pyrkivät rakenta-

maan siltaa sosiologian ja taloustieteen välille. Tieteenalat ovat kuitenkin pikemmin erkaantuneet toisistaan kuin lähentyneet viime vuosikymmenten aikana. Uusi kiinnostus taloussosiologiaan on merkki siitä, että ainakin osa sosiologeista on jälleen kiinnostunut taloudesta. Tai sitten se on osoitus monitieteisyyden etenemisestä ja tieteenalarajojen väljentyemisestä. Gronow päättelee, että sosiologian ja taloustieteen suhteessa historia pikemmin toistaa itseään kuin etenee hedelmälliseen vuoropuheluun. Ehkä tieteenalarajat ovat sittenkin edelleen voimissaan.

Jaakko Kuorikosken ja Aki Lehtisen tiivis artikkeli markkinatasapainosta ja markkinamekanismista käy läpi keskustelua taloustieteen yleisestä tasapainon teoriasta. Heidän mukaansa teoria ei kuvaa markkinoita mekanismeina. Se on pikemmin abstrakti metodologinen kehikko, ja markkinoiden kuvaaminen mekanismeina edellyttäisi muutamien teorian perusoletusten hylkäämistä. Kuorikoski ja Lehtinen katsovat kuitenkin, että markkinoiden vakautta voi tutkia totuudenmukaisesti ainoastaan tutkimalla niitä mekanismeina. Jussi Kotkavirta puolestaan tarkastelee tunteiden roolia taloudellisen toiminnan ja taloustieteen kannalta. Hän toteaa, että monet klassikot Adam Smithistä lähtien ovat olleet kiinnostuneita tunteista. Käyttäytymisen taloustiede (*behavioural economics*) on suhteellisen uusi mielenkiintoinen tutkimusalue, jonka pioneereja on jo palkittu Nobel-palkinnolla kuten Herbert Simon (1916-2001) ja Daniel Kahneman (synt. 1934). Kotkavirta esittelee rahastosijoittajia koskevaa tutkimusta. Hän päätyy toteamaan kognitiivisuutta ja rationaalisuutta korostavien taloustieteen ja rahoituksen teorian mallien olevan melkoisessa ristiriidassa esimerkiksi sijoittajia koskevan haastattelututkimuksen tulosten kanssa. Sijoittajien haastatteluissa korostuivat tunnepitoisten mielikuvien pohjalta tehdyt päätökset eikä suinkaan rationaalinen laskelmointi. Teoksen ensimmäisen puoliskon päättävässä Risto Vilkon artikkelissa tarkastellaan matemaattisen taloustieteen alkuvaiheita. Artikkelit ovat lyhyt informatiivinen katsaus William Stanley Jevonsin (1835-1882), Antoine Augustin Cournotin (1801-1877) ja Léon Walrasin (1834-1910) kaltaisten uranuurtajien saavutuksiin.

Teoksen toisessa osassa pureudutaan markkinoiden ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen sekä inhimillisen hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden haastaviin teemoihin. Uskali Mäki aloittaa osan mielenkiintoisella artikkelillaan, jossa tarkastellaan yhä useampien yhteiskunnallisten ilmiöiden hahmottamista markkinoina. Maailman markkinaistumisessa ja markkinapuheen suosiossa on Mäen mukaan kysymys koordinaatiomekanismin muutoksesta, kun aiemmin velvollisuuteen, kunniaan tai hyveeseen liittyviin sosiaalisiin normeihin perustuvat koordinaatioperiaatteet korvataan vaihto-, kilpailu- ja hintamekanismeilla. Aletaan puhua rikoksen ja rangaistuksen, uskontojen ja jopa tieteen markkinoista. Mäki arvelee, että talouden ja filosofian välimaastoon sijoittuvista ilmiöistä tarvitaan entistä enemmän ja parempaa tutkimusta ja filosofisen tutkimuksen suuntaamista talouteen.

Taloustieteessä on valinnut mielenkiintoinen jännite pyrkimyksissä yhtäältä ”positiivisen taloustieteen” talouden todellisuuden tutkimuksen ja toisaalta teorioiden ja mallien valintaa ohjaavan normatiivisuuden välillä. Eerik Lagerspetzin artikkeli sosialisti Karl Marxin ja liberalisti Friedrich von Hayekin (1899-1992) näkemyseroista on kiinnostavaa luettavaa. Molemmat klassikot suhtautuivat moraaliin ja politiikkaan jossain määrin samalla tavalla: he

uskoivat, että historia tukee heidän esittämiään näkemyksiä. Kapitalismi oli Marxille välttämätön keksintö mutta tuomittu häviämään. Friedrich von Hayek taas piti sosialismia vapaata markkinakapitalismia väistämättä tehotomampana ja epärationaalisempana talousjärjestelmänä ja siten tuhoon tuomittuna. Kristina Rolin pohtii artikkelissaan voitonmaksimoinnin moraalista oikeutusta. Rolin ottaa lähtökohdaksi Nobel-palkitun ekonomistin Milton Friedmanin (1912-2006) käsityksen voitonmaksimoinnista yritysjohtajien ainoana moraalisenä velvollisuutena ja kyseenalaistaa sen. Rolinin mukaan voitonmaksimoinnin velvollisuus on alisteinen yleisille moraalille velvollisuuksille kuten ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja yhteisen hyvinvoinnin edistämisen velvollisuuksille.

Jukka Mäkinen ja Aarno Kourula tarkastelevat yritysten yhteiskuntavastuuta ja sen täsmentämisen periaatteita. He korostavat yhteiskuntavastuukeskustelun poliittista luonnetta ja päätyvät ehdottamaan yritysten yhteiskuntavastuun tarkastelemista entistä yleisemmän ja monipuolisemman poliittisten teorioiden tarkastelun yhteydessä. Heidän mukaansa entistä moniäänisempi keskustelu edistäisi demokraattisen yhteiskunnan läpinäkyvyyttä ja vastuunjakoa eri toimijoiden kesken yritykset ja julkinen valta mukaan lukien. Teoksen toisen osan päättävässä artikkelissa Tarja Knuutila soveltaa taloustieteen termistöä kaupallistuneen tieteen normeihin. Kyseisessä tapaustutkimuksessa tarkastellaan tieteen hyödykkeistä ja sen ongelmia mielenkiintoisella tavalla tieteen tutkimuksen näkökulmasta. Tieteen ja sen tulosten muuttuminen kauppatavaraksi tulee lähelle kulutustutkijoidenkin tutkimusintressejä.

Teoksen loppusanoissa Ilkka Niiniluoto luo katsauksen taloustieteilijöiden uuteen kiinnostuksenkohteeseen: onnellisuuden taloustieteeseen. Taloustieteessä keskustelu lähti liikkeelle Richard Easterlinin (synt. 1926) 1970-luvulla esittämästä tutkimustuloksesta, jonka mukaan onnellisuus ei rikkaisissa maissa juuri lisääny vaikka bruttokansantuote jatkuvasti kasvaa. Daniel Kahneman on arvioinut 75 000 dollarin vuositulojen olevan saturaatiopiste, jonka jälkeen arkipäivän onnellisuudentunne ei enää merkittävästi lisääny tulojen kasvaessa. Tästä perspektiivistä voidaan hyvin perusteellisesti pohtia miljardöörien, yritysjohtajien ja muiden raharikkaiden kyltymätöntä pyrkimystä kasvattaa omaisuuttaan ja vastustaa verotusta kaikkialla. Finanssikriisi on jälleen herättänyt ihmisiä pohtimaan ahneuden oikeutusta ja kestävä kehityksen idean tärkeyttä globaalisti suurten tulo- ja varallisuuserojen maailmassa. Valumisteoria (trickling down theory) näyttää toimivan kovin hitaasti, ja pääomien kasautuminen edelleen melko harvoille näyttää etenevän pelottavin yhteiskunnallisilla seurauksilla niin paikallisesti kuin globaalistikin.

Lopuksi kannatan mielelläni yhdysvaltalaisen filosofin Martha Nussbaumin ajatuksia. Hän kysyy teoksessaan (Nussbaum 2011): Mikä on talouskasvua tärkeämpää? Nussbaumin vastaus saattaa yllättää meneillään olevan finanssikriisin vaikuttaessa edelleen ja kalvaessa aineellisen hyvinvoinnin perustaa. Hän nimittäin korostaa humanistisen sivistyksen merkitystä demokratian kannalta. Toimiva demokratia on oikeudenmukaisen yhteiskuntajärjestyksen välttämätön edellytys niin paikallisella kuin globaalillakin tasolla, vaikka julkisuudessa on viime aikoina pohdittu demokraattisen päätöksenteon hankaluuksia ja hitautta. Jotta vallanpitäjiä kyetään arvostelemaan, tarvitaan mahdollisimman avointa, kriittistä ja demokraattista keskustelua.

Se taas edellyttää kansalaisilta mahdollisimman laajaa sivistystä ja kykyä argumentoida. Kansalaisten kyky argumentoida on ollut keskeinen tekijä niin demokratian kehityksen kuin nykyaikaisen tieteen voittokulunkin taustalla. Nussbaum on kuitenkin huolestunut nykyisestä tendenssistä keskittyä koulutuksessa aineellista hyötyä mahdollisimman nopeasti tuottaviin taitoihin. Välitöntä aineellista hyötyä korostava arvomaailma vähentää myötätuntoa huono-osaisia ja poikkeavia kohtaan sekä heikentää edellytyksiä ratkaista globaaleja monimutkaisia ongelmia. Nussbaumin lääke on humanististen arvojen, tieteiden ja taiteiden painon lisääminen koulutuksessa nuorten kasvattamiseksi demokraattisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi.

”Nussbaumilaisia” tavoitteita voi nähdä myös talouden ja filosofian kytkeviä pohtivan arvokkaan artikkelikokoelman kirjoittajilla. Sen lukeminen herättää pohtimaan haastavia ja keskeisiä kysymyksiä aikana, jolloin melkein mitä tahansa poliittisista päätöksistä lääkärin hoitoratkaisuihin ja energiantai ruoantuotannon ratkaisuihin yksilöiden kumppanivalintaan pyritään perustelemaan taloudellisilla argumenteilla. Kirjaa voi suositella kaikille niin filosofiasta kuin taloustieteestäkin kiinnostuneille. Teos on myös kulutustutkijoille hyödyllistä luettavaa filosofisen ja taloustieteellisen yleissivistyksen lisäämiseksi. Monia tieteellisen keskustelun keskiössä liikkuvia teemoja on pohdittu filosofian ja taloustieteen rajamaastossa jo pitkään, vaikka nykyään on nähtävissä valitettavan vahvoja tendenssejä arvostaa vain viimeisimpiä akateemisen tutkimuksen keskusteluja.

LÄHTEET

Nussbaum, Martha (2011) Talouskasvua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä. Helsinki: Gaudeamus.

Visa Heinonen toimii kuluttajaekonomian professorina Helsingin yliopiston taloustieteen laitoksella. E-mail: visa.heinonen@helsinki.fi